

**БАЙГАЛИЙН ЦЭВЭР ХҮНСНИЙ БҮТЭЭГДЭХҮҮНИЙ ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ХАНГАМЖИЙГ
ДЭМЖИХ БОДЛОГО ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ, ГАДААДЫН ТУРШЛАГА
(Тойм судалгаа)**

Ө. Мөнхтунгалаа, С. Дорждагва, Г. Чулуун

Агуулга

Оршил

I	Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн дэлхийн чиг хандлага, байгалийн цэвэр хүнсний стратеги ач холбогдол, зарим мөн чанар
II	Монгол Улсад импортоор орж ирж байгаа хүнсний бүтээгдэхүүний төрөл зүйл, тэдгээрийг дотоодод үйлдвэрлэж буй талаархи зарим статистик үзүүлэлт
-	Хүнсний бараа бүтээгдэхүүний импорт ба дотоодын үйлдвэрлэл
III	Хүнсний чанарын хяналтын тогтолцооны ерөнхий үндэс, эрх зүйн орчин
IV	Хүнсний чанарын баталгааг хангахтай холбогдсон хууль эрх зүйн орчинд хийсэн дүн шинжилгээ
a)	Хүнсний аюулгүй байдалтай холбоотой хуулиудын товч агуулга
b)	Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтэнд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ
V	“Экологийн цэвэр хүнс” –ийг дэмжиж буй НҮБ –ийн дэмжлэг, гадаад дотоо-дын зарим туршлага
a)	АНУ –ын мал аж ахуйн хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл
b)	БНХАУ –ын аюулгүй хүнсний зэрэглэл
c)	Чили улсын жимсний үйлдвэрлэлийн туршлага

Дүгнэлт

Ашигласан материалын жагсаалт

* * *

Оршил

УИХ –ын Тамгын газрын Судалгааны төвд ирсэн захиалгын дагуу⁷³ Монголын бэлчээрийн мал аж ахуй, газар тариалангийн бүтээгдэхүүнийг экологийн хувьд цэвэр байлгах чиглэлд гарсан болон гарвал зохих эрх зүйн зохицуулалтын талаар, мөн түүнчлэн, байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн, тухайлбал, мал аж ахуйн болон газар тариалангийн бүтээгдэхүүний чанарын асуудлыг хуульчилсан гадаад орны туршлагад холбогдох тойм мэдээллийг боловсруулав.

Хүнсний аюулгүй байдал нь хүнсний хангамж, хүнсний чанарын асуудалтай харилцан уялдаатай тул “байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл” –ийг тухайлан авч

⁷³ УИХ –ын гишүүн Я. Батсуурийн 2010.11.10 –ны өдрийн №9/7702 тоот албан бичиг;

үзэхдээ, түүнийг [энд] схемчилж үзүүлсэн 3 үндсэн ухагдахуунтай заавал холбож ярих хэрэгцээ шаардлага үүсдэг юм.

Бид мэдээллийн агуулгыг “захиалагчийн шаардлага” –д аль болохоор нийцүүлэх үүднээс, тухайн асуудлыг, “хүнсний аюулгүй [баталгаат] байдал” доторхи тодорхой нэг бүрдэл хэсэг болгон “харж”, сэдвийн хүрээг зориуд нарийсгасан болно. Экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн ба экологийн цэвэр хүнс нь тодорхойломжийнхоо хувьд ч өөр хоорондоо ялгаатай. Тэдгээр нь:

1. Экологийн цэвэр хүнс буюу экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн гэдэг нь түүхий эд материалаас эхлээд үйлдвэрлэлийн бүх үе шатандаа, тэр ч байтугай түүний сав баглаа боодол нь [хүртэл] хүний бие махбодид болон байгаль орчинд ямар нэг хохирол учруулдаггүй [тийм] бүтээгдэхүүнийг хэлнэ; гэж олон улсын стандартад заажээ.
2. [Харин], экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн гэдэг нь байгалийн жинхэнэ цэвэр түүхий эдийг бэлтгэх, тэдгээрийг завсрын ба эцсийн бүтээгдэхүүн болгон үйлдвэрлэх, савлан гаргах бүхий л үйл явц, технологи нь хүний бие махбод, байгаль орчинд ямар нэг хор хөнөөлгүй байгаад зогсохгүй, биологи - экологийн талаар ашигтай байхыг хэлдэг. <http://72.29.76.63/montrade/>

“Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” нэр томъёонд цэвэр байгалийн болон хөдөө аж ахуйн гаралтай, хүний эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөх аливаа үйлчлэлгүй, боловсруулалтын шатанд нь хэрэглэгддэг химийн болон бусад төрлийн бодис, нэмэлтүүд, тэдгээрийн хэмжээ нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэмжээнээс хэтрээгүй, байгаль орчинд халгүй технологиор үйлдвэрлэгдсэн бүтээгдэхүүн багтдаг байна.

Монгол Улсын Засгийн газраас “Хүнсний баталгаат байдал” үндэсний хөтөлбөрийг батлан (2009) хэрэгжүүлж байна. 8 жилийн хугацаатай хэрэгжих уг хөтөлбөр нь манай хүнс хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт хэрэгжих дөрвөн⁷⁴ гол хөтөлбөрийн нэг юм. Энэ хөтөлбөрийн хүрээнд монгол дахь хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлыг зөрчиж байгаа асуудлыг [хэрхэн] шийдвэрлэх, байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл хангамжийг дэмжин чиглүүлэх бодлого зохицуулалтын олон асуудал туссан байна.

Мал аж ахуйн болон газар тариалангийн хүнсний бүтээгдэхүүний чанарын удирдлагын тухайлсан асуудлыг, ийнхүү, нийгэм дэх хүнсний нөөц, хангамж, хүртээмжтэй шууд холбон авч үзэх зайлшгүй шаардлагатай болдгийг харгалзан бид монголын хүнсний салбарын боломж нөөцийг зарим үзүүлэлийг дурдахын зэрэгцээ, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн дэлхийн чиг хандлага, байгалийн цэвэр хүнсний стратеги ач холбогдол, мөн чанарын талаар товчхон өгүүлж (I), Монгол Улсад импортоор оруулж ирж байгаа хүнсний бүтээгдэхүүний төрөл зүйлийн болон тэдгээрийг дотоодод орлон үйлдвэрлэж байгаа үйлдвэрүүдийн талаархи статистик үзүүлэлт (II) –ийг тойм байдлаар авч үзэв.

Манай орны хувьд далай тэнгисийн гаралтай хоол хүнсний хэрэглээ, тийм төрлийн бүтээгдэхүүний нийт хүнсний багтаамжид эзлэх хувийн жин бага юм. Мах гурил ... цаашлаад бүх хүнс газар эхийн өгөөж шим байдаг. Тэгэхээр, газар тариалангийн болон мал аж ахуйн салбарын хүнсний бүтээгдэхүүний чанарын удирдлагын асуудал нь, тухайн

⁷⁴ “Хүнсний баталгаат байдал”, “Монгол мал”, “Атрын III аян”, “Монголд үйлдвэрлэл хөгжүүлэх хөтөлбөр” –үүдийг хэлж байна; “Экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн” Үндэсний хөтөлбөр ... эд бүгд харилцан уялдаатай бодлогын баримт бичгүүд юм;

тохиолдолдоо, хүнсний бүтээгдэхүүний чанарын баталгааг хангах асуудалд нэгтгэгдэн зангидагдаж байгааг тэмдэглэх зөв болов уу.

Хүнсний бүтээгдэхүүний чанарын баталгааг хангах талаар шууд болон дамаар гарсан эрх зүйн зохицуулалтын эх үндэс, тухайлсан заалтуудыг, хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль тогтоомжийн хүрээнд тодруулан авч үзэж холбогдох тойм мэдээлэл (III) –ийг гарган, хүнсний чанарын баталгааг хангах чиглэлийн эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийв. (IV) Мөн, экологийн цэвэр хүнсний үйлдвэрлэл хүртээмжийг дээшлүүлэх талаар НҮБ –аас тавьж байгаа анхаарал дэмжлэг, зарим гадаад орон (АНУ, БНХАУ, Чили Улс) –ы эрх зүйн зохицуулалтын онцлог (V) –ийг тодруулах чиглэлээр ажиллав.

Энэхүү тоймыг бэлтгэхдээ, Гаалийн Ерөнхий газраас тус Төвд ирүүлсэн «Монголд импортоор орж байгаа “хамгийн их хэмжээтэй”, “хамгийн их үнийн дүнтэй” 100 нэрийн бүтээгдэхүүний жагсаалт» -д багтсан хүнс хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний талаархи дүн ... холбогдох бусад мэдээллийг эх сурвалж болгож ашиглав.

I. Хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн дэлхийн чиг хандлага, байгалийн цэвэр хүнсний стратеги ач холбогдол, зарим мөн чанар

Дэлхийн улс орнуудад хөдөө аж ахуйн эрчимжсэн үйлдвэрлэлд химийн найрлага бүхий төрөл бүрийн бордоо, антибиотик, пестицид гэх зэрэг химийн бодисуудыг их хэмжээгээр хэрэглэж бүтээгдэхүүний массыг нэмэгдүүлж, хадгалах хугацааг уртасгадаг хэдий ч хөрсний үржил шимийг муутгаж, байгаль орчин хүний эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлж байгааг тогтоосон байна.

Сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнууд уламжлалт хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн сул тал, экологийн цэвэр органик хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийн давуу талыг сурталчилах болсоноор эрүүл, тэжээллэг чанартай хүнсний бүтээгдэхүүн хэрэглэх сонирхолтой хэрэглэгчдийн тоог өсгөж, үүнийг дагаад зах зээл дэх бүтээгдэхүүний нэр төрөл нь олширч экологийн цэвэр органик хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний хүнсний зах зээл дэх эзлэх хувь нэмэгджээ.

Дэлхийн экологийн цэвэр органик хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн үндсэн бодлого нь хүн ба байгаль орчны уялдаа холбоог сайжруулах философи - экологийн үзэл баримтлалын хүрээнд эрүүл хөрс, эрүүл экосистем болон хүний эрүүл мэндийг дэмжихэд зориулагдсан үйлдвэрлэлийн тогтолцоо бөгөөд хүний эрүүл мэндэд сөргөөр нөлөөлөх аливаа үйлчлэлгүй, боловсруулалтын шатанд нь хэрэглэгддэг химийн болон бусад төрлийн бодис, нэмэлтүүд, тэдгээрийн хэмжээ нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэмжээнээс хэтрээгүй, байгалийн гаралтай органик нэгдлүүдээр боловсруулсан хөрс шороон дээр тарьж, үржүүлсэн амьтны болон газар тариалангийн гаралтай түүхий эдүүдийг ямар ч химийн найрлага хольц, технологийн боловсруулалт хийлгүйгээр үйлдвэрлэсэн байх нийтлэг шалгуур тавьдаг байна.

Дэлхийд хөдөө аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэсэн арга технологиос хамааруулж,

1. экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн;
2. органик бүтээгдэхүүн;
3. органик бус бүтээгдэхүүн;
4. генийн өөрчлөлттэй хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн; гэж ангилан зах зээлд нийлүүлэгддэг.

Дэлхийн зах зээлд нийтлэг шаардлага хангасан бүтээгдэхүүнд экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн, органик бүтээгдэхүүн гэж баталгаажуулдаг байна. АНУ-ын Хүнс, ХАА-н байгууллага (FAO) -аас хийсэн судалгаагаар дэлхийн зах зээлийн нийт бараа эргэлтийн

дөнгөж хоёрхон хувийг органик бүтээгдэхүүн эзэлдэг ажээ. Уг бүтээгдэхүүний гол хэрэглэгч нь Хойд Америк болон Баруун Европын орнууд зонхилж байна.

Органик бүтээгдэхүүний зах зээлийг тодорхойлогч үндсэн үзүүлэлтүүдэд борлуулалтын хэмжээ, хүн амд ногдох хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн эргэлтэнд эзлэх хувь хэмжээ, органик газар тариалангийн статус ордог. Органик бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч фермерүүд ихэвчлэн борлуулалтын өөрийн цэгтэй. Түүнээс гадна бүтээгдэхүүний борлуулалтыг төрөлжсөн дэлгүүр, худалдааны төв болон нийтийн хоолны газруудад нийлүүлдэг аж. Харин жирийн дэлгүүрүүдэд органик бүтээгдэхүүнээ борлуулах нь тэдэнд нэмэгдэл орлого болж байдаг.

Органик бүтээгдэхүүн бусад салбарын бараанаас үнийн хувьд өндөр байдаг учир худалдааны субъектэд орлого олох боломжийг нээгдээрээ онцлог. Тиймээс органик бүтээгдэхүүн сав баглаа боодол, тээвэрлэлт, хадгалалтаараа бусдаас ялгагдах тэмдэгтэй байна.

Дэлхий нийтээр Green Economy Initiative гэсэн хөгжлийн модель гаргаж ирж энэ чиглэл рүү ханддлагатай байгаа өнөө үед Монгол Улс экологийн тэнцвэр, экологийн цэвэр байдал, экологийн цэвэр хүнсний талаар түлхүү ярих ёстой юм. Энэ чиглэлд идэвхтэй ажиллах, бүтээлч санаачилгатай үйл ажиллагаа өрнүүлэх нь дотоодын зах зээлээ тэр дундаа улсынхаа хүнсний салбарыг гадны импортын хараат байдлаас гаргах, иргэдийнхээ эрүүл мэндэд оруулсан том хөрөнгө оруулалт болоод зогсохгүй ... цаашлаад XXI зууны монгол айл өрхийн амжиргаа, хүнс тэжээлийн гол эх үүсвэр нь экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэл болох үндэс суурийг бүрдүүлэх стратегийн ач холбогдолтой юм.

“Байгалийн цэвэр хүнс – Эрүүл амьдралын үндэс” уриан дор дотоодын зах зээл дээрх хүнсний бараа бүтээгдэхүүний тоо, чанар, стандарт, эзлэх хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх, хэрэглэгчдийг байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүнүүдээр хангах, туслах аж ахуй болон тэдгээртэй холбоотой бичил болон жижиг бизнес эрхлэлтийг дэмжих чиглэлээр бодлого зохицуулалтын арга хэмжээ авагдаж, анхны алхамууд хийгдэж байгаа боловч үр дүн нь сайн биш явж иржээ. Үр дүнг тодотгох үүднээс зарим тоо баримт дурдъя.

Улсын мэргэжлийн хяналтын газраас хүнсний чанар, аюулгүй байдлын талаар судалгаа, лавлагааны статистик мэдээллийн сан бүрдүүлний зэрэгцээ хүнсний стратегийн буюу гол нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдалд улсын болон салбарын хэмжээнд хяналт шалгалт хийж, илэрсэн зөрчлийг таслан зогсоох арга хэмжээ авч нэгдсэн дүгнэлт гаргасан байна.

Мэргэжлийн хяналтын байгууллагаас сүүлийн 5 жилд давхардсан тоогоор хүнс, хөдөө аж ахуйн, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын 209813 аж ахуйн нэгж, цэг, салбарт шалгалт хийж 449227 зөрчил илрүүлж, гарсан зөрчлийн 80 шахам хувийг арилгуулж ажилласны зэрэгцээ хууль тогтоомж, стандарт, эрүүл ахуйн шаардлагыг зөрчсөн 7689 объектийн үйл ажиллагааг түр буюу бүр мөсөн зогсоон, хүнсний чанар, аюулгүй байдлын шаардлага хангаагүй хүнсний түүхий эд, бараа, бүтээгдэхүүнийг хураан авч устгаснаар хүн амын эрүүл мэнд, удмын санд учирч болох хор аюулаас урьдчилан сэргийлжээ.

Экологийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл хангамж нь хүн амын худалдан авах чадвар эрэлт хэрэгцээний огтлолцол дээр оршдог, хүнс, хөдөө аж ахуй, эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн халамж, эдийн засаг, байгаль орчны ... зэрэг олон **салбар дундын нэгдмэл зохицуулалт шаардсан**, өргөн хүрээтэй цогц ойлголтоор томъёологддог ярвигтай хүнд асуудал юм. Энд төр, засаг, олон нийтийн байгууллага, үйлдвэрлэгч, хэрэглэгчдийн хамтын хүчин чармайлт, удирдлагын нэгдсэн менежмент зайлшгүй хэрэгтэй. Гэтэл дороос гарсан санал санаачилгад шийдвэр гаргах түвшиндээ хайхрамжгүй хандсан олон жишээ бэлээхэн байдаг тухай салбарын мэргэжилтнүүд

олонтаа шүүмжилж тэмдэглэсэн байна.

Эко системээ аврах, бичил бизнесийн сэтгэлгээг хөгжүүлэх нь органик хөдөө аж ахуйн хөгжлийн үндэс суурь юм. Жишээ нь, ногоочид бүтээгдэхүүнийхээ гарцыг нэмэгдүүлэх гэж гадаадын (хятад) бордоо ихээр хэрэглэж байхад, зарим нь ядаж өөрсдөө идэхийгээ органик аргаар тарьж боловсруулж байна. Байгалийн цэвэр хүнсийг өргөн хүрэн сурталчилж, нэгэнт бий болсон нийгэмд төлөвшиж ядаж байгаа “органик монгол” сэтгэлгээг улам сайн нэвчүүлэх хэрэгтэй байна.

Монгол хүн далай тэнгисийн, ургамал амьтны гаралтай хүнсний зүйлийг бараг хэрэглэдэггүй. Энэ нь биед хоол хүнс шимэгдэх, энерги болж хувирахад чухал нөлөөтэй фосфор, хүчтэй шүлт үүсгэж хүчил шүлтийн тэнцвэрийг хэвийн түвшинд баригч далайн шүр (бичил биетнүүдийн наалдац), артерийн даралтыг хэвийн байлгаж зүрх судасны олон өвчнөөс сэргийлж эмчилдэг яргай загас, хүнд металлыг бие махбодиос зайлуулагч альгены хүчил агуулагч хүрэн замаг ... гэх мэт нэн чухал шимт бодис агуулсан далайн ургамал амьтныг хоол хүнсэндээ хэрэглэж эрүүл мэндээ дэмжих явцыг “бололцоогүй” болгон хязгаарладаг.

Дээр нь шинэ ургацын интоор, жүрж, нимбэг, ананас, усан үзэм гэм мэт С, Р, В₁, В₂ болон каротин нимбэгний хүчлийг үлэмж хэмжээтэй агуулдаг цитрусийн жимс, ил хөрсний ногоон навчин ногоо ... зэрэг шимт бодисоор нэн баялаг ургамал, түүгээр хийсэн бүтээгдэхүүн ч мөн адил. Ийм нөхцөлд **нэмэлт хүнс, баяжуулсан болон чиглэсэн үйлчлэлтэй хоол тэжээлийн асуудалд ач холбогдол өгөхгүй**, дан ганц байгалийн цэвэр монгол хүнсний талаар [хэт] анхаарах нь өрөөсгөл байж болох талтай.

Ерөнхий ухамсарын төвшиндөө монголчуудын хүнсний боловсрол ядмаг байна. Жишээ нь, С аминдэм вирусийн үржлийг зогсоогч интерферон, антител, лизоциний ялгарлыг нэмэгдүүлж, эс орчмын бүтцийг сайжруулж, судасны ханыг бэхжүүлж, цусан дахь липидийн хэмжээг тэнцвэржүүлдэг ... зэрэг гайхамшигт үйлчлэл, нөлөөтэй амин чухал нэмэлт хүнс юм. Гэтэл түүнийг бид эм гэж үзэх нь нэн элбэг. Аливаа өвчин, эмгэгээс урьдчилан сэргийлэх үйл явцыг бие организмын антиоксидант (эд эсийн өөрийгөө хамгаалах чадвар) тогтолцоог бэхжүүлэхэд чиглүүлэх учиртайг онцлон тэмдэглэмээр байна.

Хүнсний аюулгүй байдал бол эрүүл мэндийн асуудал, эрүүл мэндийн асуудал нь эргээд өөрөө дан ганц үндэсний уламжлалт ба байгалийн гаралтай цэвэр хүнсээр [дагнан] зохицуулагддаг зүйл биш гэдгийг ч мартаж болохгүй.

II. Монгол Улсад импортоор орж ирж байгаа хүнсний бүтээгдэхүүний төрөл зүйл, тэдгээрийг дотоодод үйлдвэрлэж буй талаархи зарим статистик үзүүлэлт

а) Хүнсний бараа бүтээгдэхүүний импорт ба дотоодын үйлдвэрлэл

Гаалийн Ерөнхий газрын мэдээллээр 2007-2009 онд мөнгөн дүнгээр хамгийн ихээр импортолсон бараануудыг⁷⁵ нэгтгэж үзэхэд, давхардсан тоогоор 180 нэр төрлийн бараа дурдагдсан байдгийн 43 нь хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүн байв. Бидний энд онцолж авч үзсэн хүнс, хөдөө аж ахуйн бүтээгдэхүүний талаархи мэдээллийг цааш лавшруулж авч үзлээ.

Монгол Улс өөрийн хүнсний аюулгүй байдлыг хангах зорилгыг гол хэрэгжүүлэх арга механизм нь дотоодын үйлдвэрлэлээр хүнсний хэрэгцээгээ хангах явдал юм. Дотоодод үйл ажиллагаа явуулж байгаа хүнсний үйлдвэрийн талаархи судалгаа, мэдээллийг гаргахдаа Хүнс, Хөдөө аж ахуй, Хөнгөн үйлдвэрийн яамнаас гаргаж ирүүлсэн “Хүнсний

⁷⁵ Хэмжих нэгж нь өөр тул хэмжээгээр харьцуулах боломжгүй байв.

үйлдвэрүүдийн судалгаа” –нд тулгуурлав.

Монгол Улсын импортын барааны бүтцийг мөнгөн дүнгээр нь харьцуулж үзвэл дараах байдлаар тодорхойлогдож байна. Үүнд:

№	Ангилал	Импортод эзлэх хувь
1.	Эрдэс бүтээгдэхүүн	26,6%
2.	Машин, механик тоног төхөөрөмж ба эд анги, цахилгаан хэрэгсэл, тэдгээрийн сэлбэг	19,8%
3.	Авто, агаарын ба усан замын тээврийн хэрэгсэл, тэдгээрийн эд анги	12,6%
4.	Хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүн	8,5%
5.	Үндсэн төмөрлөг болон түүгээр хийсэн бүтээгдэхүүн	7,7%
6.	Химийн болон химийн үйлдвэрлэлийн бүтээгдэхүүн	6,0%
7.	Ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн	4,6%
8.	Бусад	14,1%

Нийт импортын барааг 126 орноос худалдан авчээ. Үүнээс, хүнсний гол нэрийн импортын бараанд ургамлын тос, гурил, гурилан бүтээгдэхүүн, лаазалсан төрөл бүрийн мах, хүнсний ногоо, шар айраг, жимс жимсгэнэ орж байна. Гэтэл эдгээрийн ургамлын тосноос бусдыг нь ямар нэгэн хэмжээгээр монголд үйлдвэрлэж, боловсруулж байгаа юм. Жимсний хувьд дотоодод бэлтгэх нь харьцангуй бага байгаа. Харин, гурил болон гурилан бүтээгдэхүүнийг Атрын III аяны үр дүнд дотоодод бүрэн үйлдвэрлэх боломжтой гэж дүгнэж байгаа нь статистик үзүүлэлттэйгээ авцалдахгүй байгааг байгааг анхаарах шаардлагатай болов уу.

ХХААХҮЯ -наас 2009 онд хийсэн судалгаагаанд дурдсанаар, манай улсад нийтдээ 1090⁷⁶ үйлдвэр, аж ахуйн газар үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээрийг ангилж үзвэл, Монгол Улс нийт 64 нэр төрлийн хүнсний бүтээгдэхүүнийг дотоодод үйлдвэрлэдэгээс, мах, сүү, өрөм, өлөн гэдэс, өтгөн цөцгий, гүзээтэй тос ... гэх мэт малын гаралтай 10 төрлийн хүнсний уламжлалт аргаар боловсруулж бэлтгэдэг байна

Хүнсний технологийн мэргэжилтнүүдийн үзэж байгаагаар, хүнсний бүтээгдэхүүнийг дотоодод үйлдвэрлэхэд хамгийн гол анхаарах зүйл нь өнөөдөр ариун цэвэр, халдваргүйжүүлэлтийн ажил буюу эрүүл ахуйн хангамж тун хангалтгүй байгаа явдал юм. Энэ ажил нь өөрөө нарийн технологи шаардаж байдаг тул үйлдвэрлэлдээ сайн анхаарахгүй бол зарим алдаа гарахад л хэрэглэгч гадаадын бүтээгдэхүүнийг худалдаж авах магадлал огцом өсдөг; гэж үздэг байна.

Үүний зэрэгцээ дотоодод бэлтгэж байгаа бүтээгдэхүүн нь олон улсын болоод дотоодын шаардлага, стандартаа төдийлөн хангаж чадахгүй байна. Тухайлбал, гурилын түүхий эд болох улаанбуудайг тариалах хураах явцдаа ч технологи (техник хангамжийн талаасаа боломжоор хангагдсан ч гэсэн) -оо нарийн баримтлаагүйгээс чанарын доголдолтой,

⁷⁶ Хүнсний үйлдвэрүүдийн судалгаа, 2009, УБ, ХХААХҮЯ;

стандарт сайн хангаагүй улаанбуудай нийлүүлдэг тухай гурил үйлдвэрлэгчид хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр олонтаа тэмдэглэн хэлж байжээ. Энэ бол нэг жишээ. Нарийн технологи хэрэглэх, хэвшүүлэхийн тухайд мэргэжилтэй боловсон хүчнээс шалтгаалсан дутагдал багагүй гарсаар байгаа нь хүнсний аль ч салбарт түгээмэл үзэгдэл юм.

Монгол улсын хэмжээнд бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж 36000 орчим байна. Эдгээрийн 60 гаруй хувь нь жижиг дунд үйлдвэр гэсэн ангилалд хамаардаг ба нийт аж ахуйн нэгжийн 30 хувь буюу 13 мянга орчим нь тогтмол татвар төлдөг буюу үйл ажиллагаагаа тогтмол явуулж байна гэсэн дүн байна. Аж ахуйн нэгжүүдийг тэдгээрт ажиллагсдын тоогоор нь ангилан үзвэл 1 - 9 ажиллагсадтай нэгжүүд 80 орчим хувийг эзэлж байна. Тэгэхээр, бичил бизнесийн дийлэнх хувийг чухамхүү тэд хийж байна үг юм. Энэ 13 мянга орчим жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн 83% нь худалдаа үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Ингээд цаана нь нэмүү өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг 3000 гаруй үйлдвэрлэгчид үлдэж байгаагийн 1090 нь хүнсний үйлдвэрлэгчид [болж] байна.

Манай улс байгаль цаг агаарын эрс тэс уур амьсгалтай, бэлчээрийн мал аж ахуйг зонхилон эрхэлдэгээс шалтгаалан хөдөө аж ахуйгаас сүү бэлтгэх саалийн хугацаа бага (4 сар орчим) байдаг. Энэ нь дулааны улиралд сүүний нөөцийн илүүдэл үүсч, хүйтний улиралд сүүний хангамжид хомсдолыг бий болгодог. Дулааны улиралд бий болсон сүүний нөөцийн илүүдэлийг нөөшлөн хуурай сүү үйлдвэрлэх боловсруулах үйлдвэрлэл хөгжөөгүйгээс нийт хөдөө аж ахуйд бэлтгэж байгаа сүүний $\frac{1}{3}$ -ийг цуглуулж чадахгүй “алдаж” байдаг тооцоо бий. Үүнээс шалтгаалан хүйтний улиралд дутагдалтай байгаа сүүний хэрэгцээг импортын сүүгээр хангаж байна. Монгол Улс жилдээ 18 сая орчим литр сүүг импортлон хэрэглэдэг тоон үзүүлэлт байна.

Импортын гол нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүний хангамжийн талаар товчхон өгүүлье.⁷⁷ Манай улсын нийт импортын 10.7 хувийг хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүн эзэлж байна. Импортын гол нэр төрлийн бараа, бүтээгдэхүүнийг илгээгч улсаар нь авч үзвэл, гурилыг ОХУ -аас, төмс цагаан будааг БНХАУ -аас, элсэн чихрийг Тайланд болон Малайз улсаас оруулж ирж байна. Хүнсний гол нэрийн бүтээгдэхүүнээс цагаан будаа, элсэн чихэр, ургамлын тосыг 100 хувь импортоор оруулж байгаа бөгөөд цагаан будааны 100 хувийг, элсэн чихрийн 70 хувийг БНХАУ -аас, ургамлын тосны 68.4 хувийг, импортын гурилын 97 хувийг ОХУ -аас тус тус оруулж ирдэг.

Байгалийн гаралтай экологийн цэвэр хүнс, түүний дотор “монголын онцлогтой” мах, махан бүтээгдэхүүний экспортын талаар энд [дашрамд] дурдмаар байна. Монголын мал сүргийн тоо 31 сая толгой болж, улсын мах, махан бүтээгдэхүүний салбар нь дэлхийн зах зээлд үхэр адууны ястай, ясгүй мах, хонины мах, төрөл бүрийн лаазалж ариутгасан махан бүтээгдэхүүн, адуу, үхэр, бог малын боловсруулсан өлөн гэдэс, амьтны хоол тэжээл, дотор мах дайвар бүтээгдэхүүн ... зэргийг экспортлож байна.

Түүнчлэн мах, махан бүтээгдэхүүний нөөц их байгаа боловч сүргийн бүтцэд экспортын илүү хэрэгцээтэй үхэр, адууны тоо бага байна. Нөгөө талаас хонь, ямааны махны дотоодын нөөц их байгаа ч тэдгээрийг худалдаалах гадаад зах зээл “урсгал бөгөөд хараат” зохицуулалтай⁷⁸, гарц нь бусад орны малын махнаас харьцангуй бага, махны чиглэлээр төрөлжсөн малын үүлдэр угсаа бий болоогүй байгаа нь сул тал болж байна.

Улсын мах, махан бүтээгдэхүүний салбарын хувьд махыг түүхий байдлаар экспортлохоос

⁷⁷ 2009 оны эхний 4 сарын байдлаар;

⁷⁸ Холбогдох яам, газрын зарим илтгэл тайланд “гадаад зах зээлгүй”, “борлуулах зах зээл олж чадаагүй” ... гэх мэтээр дурдсан нь бий.

илүү боловсруулсан эцсийн бүтээгдэхүүн хийж гаргавал стратегийн хувьд илүү ач холбогдолтой байх юм. Гэвч манай экспортын мах, махан бүтээгдэхүүний дүнд махан консерв, хиам зэрэг боловсруулсан эцсийн бүтээгдэхүүний эзлэх хувь маш бага, мах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрүүдийн хувьд хөрөнгө санхүүгийн чадамж муу байгаагаас техник, тоног төхөөрөмж нь дэлхийн стандартад хүрэхгүй байна. Мөн мах, махан бүтээгдэхүүнийг гадаад зах зээлд гаргахад тээврийн асуудал ихээхэн хүндрэл үүсгэдэг. ОХУ болон БНХАУ –аас бусад орон руу мах экспортлоход тулгардаг хамгийн гол бэрхшээл нь тээврийн асуудал юм байна. Энэхүү бэрхшээл нь махны чанарыг алдагдуулахгүй тээвэрлэх хөргүүртэй тээврийн хэрэгсэл, чингэлэгийн хангамж муу байгаагаас үүддэг.

III. Хүнсний чанарын хяналтын тогтолцооны ерөнхий үндэс, эрх зүйн орчин

Хүн амын хүнсний хангамж, аюулгүй байдал, хоол тэжээлийн асуудал нь нийгмийн тогтвортой байдал, улс төр, эдийн засаг, тусгаар тогтнолын нэг чухал баталгаа болдог учир төрийн бодлогын үндсэн чиглэлд хамаардаг. Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдалд тавих хяналтыг тариалангийн талбай, малын бэлчээр, дэлгүүрийнлангуунаас эцсийн хэрэглэгч хүртэлх бүхий л шатанд “эрсдэлийг урьдчилан тооцох арга” -д тулгуурлан явуулдаг шинэ системд шилжих, шилжүүлэх явдал бол төр засгийн хойшлуулалтгүй хэрэгжүүлэх бодлого зорилт юм.

Монгол Улсын Засгийн газрын 1998 оны 157 дугаар тогтоолд “... улсын тусгаар тогтнол, эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангах стратегийн ач холбогдол бүхий экспортын болон дотоодын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж, улмаар **дэлхийн хөгжлийн нийтлэг хандлагатай уялдуулан экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжин хөгжүүлэх замаар** улс орны нийгэм, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах нь төрөөс баримтлах бодлогын эрхэм зорилго мөн” гэж заасан байна.

Байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлэх, мал аж ахуйн болон газар тариалангийн аливаа бүтээгдэхүүнийг экологийн талаас нь цэвэр байлгах зорилго зорилт нь мэргэжлийн хяналт, нийгмийн эрүүл мэнд, стандартчилал, статистик мэдээлэл, шударга бус өрсөлдөөнийг хянан зохицуулах, хэрэглэгчдийг хамгаалах, татвар бүртгэл, гаалийн болон боловсролын асуудал хариуцсан байгууллага, төр ба хувийн хэвшлийн түншлэл, төрийн бус байгууллагын оролцоо, иргэдийн хэрэглээний соёл ... зэрэг олон талт хамтын хүчин чармайлт, үйл ажиллагааны үр дүнд шийдвэрлэгдэх ёстой өргөн хүрээтэй цогц асуудал мөн.

Монгол Улсад, хүнсний бүтээгдэхүүний баталгааг тодорхойлох нэгдсэн аргачлалгүйгээс хүнсний баланс гаргах, хоол тэжээлийн дутагдалд орсон ядуу иргэд, айл өрхөд бодит дэмжлэг үзүүлэх, хүнсний хангамж, аюулгүй байдлын бодлогоо нэгмөр тодорхойлж хэрэгжүүлэхэд [зарим талаар] түвэгтэй байдал үүсгэдэг. Түүнчлэн хилээр орж ирж буй хүнсний бүтээгдэхүүний бүртгэл, дотоодын статистик мэдээ тэр бүрий бодит байдалд яв цав нийцдэггүйгээс Монгол Улсын хүнсний балансыг зөв тооцон гаргаж байгаа гэдэгт ч эргэлзэж болохоор байдал ажиглагддаг.

Монгол Улсын Засгийн газар Ромын 1992 оны “Дэлхийн хоол тэжээлийн тунхаглал”-ыг хүлээн зөвшөөрч “Хүн амын хүнсний хангамжийг сайжруулах, монгол хүний хоол тэжээл” Үндэсний хөтөлбөрийг 1994 онд батлан хэрэгжүүлсэн. Гэвч зах зээлийн харилцаанд шилжих эхэн үеийн эдийн засгийн хямрал, хүн амын ядуурал, дахин давтан тохиолдож буй ган, зуд зэрэг байгалийн гамшиг болон хөтөлбөрийг боловсруулах явцад нөхцөл байдлыг дутуу үнэлсэн зэрэг хүчин зүйлүүдээс шалтгаалан үндэсний хөтөлбөрийн зарим зорилтууд бүрэн хэрэгжиж чадаагүй юм. Хүнсний аюулгүй байдал, хоол тэжээлийн талаар дэлхийн хэмжээнд тавьж буй зорилтын агуулга, үзэл санаа манай энэ Үндэсний хөтөлбөрт тусгалаа олсон нь хүн амыг тэжээллэг, чанартай, аюулгүй хүнсээр жигд хүртээмжтэй хангах, эрүүл мэндийг сайжруулах асуудлыг цогц байдлаар шийдвэрлэхэд ихээхэн дэм

хөшүүрэг болж байгааг үгүйсгэж болохгүй юм.

Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх байгалийн нөөцийн судалгаа чухал үүрэгтэй. Бэлчээрийн мал аж ахуйгаас гарч байгаа хүнсний болон бусад түүхий эдүүд экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнд бүртгэгддэг. Ялангуяа, манай [монгол] мах, сарлагийн сүүн бүтээгдэхүүнийг экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн гэдэг талаас нь дотоод гадаадын эрдэмтэд судалж, энэ төрөл чиглэлийн бүтээгдэхүүнийг европын болон азийн зарим орнуудад гаргах боломжтой гэж үздэг. Монголын хээр хөдөө химийн болон биологийн хорт бодисуудын бохирдолд өртөөгүй, бага өртсөн ... давуулаг нөхцөлтэй. Иймээс манай улсын хувьд био болон экологийн цэвэр түүхий эд, хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, экспортлох боломж байгаа юм.

Монгол малыг жилийн дөрвөн улиралд нүүдэлчдийн зан заншлаар бэлчээрлүүлэн тарга, хүч авахуулдаг нь орчин үеийн фермерийн аргаар бордож тэжээсэн махнаас хавьгүй илүү “цэвэр экологи чанар” -тай болохоор Европын холбооны улсуудаас манайд, монгол малын мах нийлүүлэх санал тавьдаг ч “стандартын шаардлага” хангасан мах экспортлох боломж бий болгож яадахгүй явж ирлээ.

Эндээс юу харагдаж байна вэ гэвэл, бид өөрсдийн нөөц бололцоо, давуулаг байдлаа нэн тэргүүнд ашиглаж, **экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх бололцоог нэгдсэн бодлогоор зохицуулах**, жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, эхний ээлжинд стратегийн чухал ач холбогдол бүхий голлох нэрийн хүнсний бүтээгдэхүүнийхээ хангамж, чанар, аюулгүй байдлыг зохих шаардлагад нийцүүлж, байгалийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр [ядаж] дотоодынхоо хэрэгцээг хангах зорилтыг хэрэгжүүлмээр байгаа юм.

IV. Хүнсний чанарын баталгааг хангахтай холбогдсон хууль эрх зүйн орчинд хийсэн дүн шинжилгээ

Монгол улсын Хүн амын хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэгцээ, аюулгүй байдлыг хангах, зохицуулахад чиглэсэн “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”, “Хүнсний тухай” /1999/, “Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай”, “Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай” /2003/, “Амьтан ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай” /2002/, “Хувирга-сан амьд организмын тухай” /2007/, “Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай” /2003/ ... зэрэг хуулиудаар зохицуулагдаж байна. Тэдгээр хуулийн чиг зорилт болон зохицуулж байгаа гол асуудлыг авч үзье. (Хүснэгт 1.)

а) Хүнсний аюулгүй байдалтай холбоотой хуулиудын товч агуулга

Хүснэгт 1.

Хуулийн нэр	Хуулийн зорилт	Хүнсний чанарын баталгаат байдлыг хангах асуудал
Хүнсний тухай хууль	Хүн амын хүнсний хэрэгцээ, аюулгүй байдлыг хангах, хүнсний үйлдвэрлэл, үйлчилгээтэй холбогдон төр, иргэн, хуулийн этгээдийн хооронд үүсэх харилцааг зохицуулах;	Тус хуулийн “Хүнсний аюулгүй байдалд тавих хяналт, түүний тогтолцоо” гэсэн 4-р бүлэгт хяналтын албад, улсын байцаагч нар хүнсний бүтээгдэхүүнд хяналт шалгалт хийх замаар чанарын баталгааг хангах тогтолцоог бүрдүүлэхээр заагджээ.

<i>Амьтан ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль</i>	Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үед мал эмнэлэг, ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалт хийхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах;	Энэхүү хуулинд амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн үүний дотор хүнсний бүтээгдэхүүнийг хил гаалиар нэвтрүүлэх үеийн чанарын баталгаат байдлыг хангах, хянах зүйл заалтууд орсон ба манай улсын хилийн болон гүний мэргэжлийн хяналтын байгууллагууд, түүний байцаагч нарын гол мөрдлөг болгодог хууль эрхзүйн баримт юм.
<i>Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай хууль</i>	Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалт, стандарт, чанарын хяналтын эрх зүйн үндсийг тодорхойлж тэдгээрийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын хооронд үүсэх харилцааг зохицуулах	Энэ хуулийн заалтуудад стандартыг боловсруулах, мөрдүүлэх, баталгаажуулах, хянах ажлыг бүхэлд нь стандарт хариуцсан төрийн төв байгууллага дангаар хариуцан гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй байхаар заагдсан байна.
<i>Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай хууль</i>	Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний эрх зүйн үндсийг тодорхойлж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон төр, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагын хооронд үүсэх харилцааг зохицуулах	Тус хуулиар импортын бүтээгдэхүүний стандарт тохирлын үнэлгээг боловсруулах, мөрдүүлэх ажлыг стандарт хариуцсан төрийн төв байгууллага хэрэгжүүлэх ба хяналтыг улсын мэргэжлийн хяналт газар гүйцэтгэхээр заагджээ.
<i>Хувиргасан амьд организмын тухай хууль</i>	Хувиргасан амьд организмыг (шилжмэл гентэй хүнсний бүтээгдэхүүн) гарган авах, ашиглах, улсын хилээр нэвтрүүлэх, тус улсын нутаг дэвсгэрт биоаюулгүй байдлыг хангахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах	Байгаль орчны асуудал хариуцсан сайдын байгуулсан Биоаюулгүйн үндэсний зөвлөл хувиргасан амьд организм буюу шилжмэл гентэй хүнсний импортын зөвшөөрлийг зохих эрсдлийн үнэлгээний үндсэн дээр олгож байхаар хийгдсэн.
<i>Хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах тухай хууль</i>	Бараа, бүтээгдэхүүн худалдах, худалдан авах, ажил гүйцэтгэх болон үйлчилгээ үзүүлэх явцад хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах	Энэхүү хуулийн бүлэг заалт бүр хүнсний баталгаат байдлыг хангахад хэрэглэгч, үйлдвэрлэгч, борлуулагч, хэрэглэгчийн эрх ашиг хамгаалах төрийн болон төрийн бус байгууллагын эрх үүргийг тодорхой зааж өгсөн.

Эдгээр хууль эрх зүйн актууд нь хүнсний аюулгүй байдлыг хангах эрхзүйн үндсэн баримт болох боловч хоорондоо уялдаа сул, хүнсний аюулгүй байдлын зарим чухал асуудал, заалтууд тодорхойгүй орхигдсон байна. Тухайлбал:

“Хүнсний тухай хууль”-д, Хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд шинжлэх ухааны ололтууд, ялангуяа генийн инженерчлэл, биотехнологийн дэвшлийг ашиглан шинээр гаргаж авч байгаа шилжмэл гентэй хүнсний бүтээгдэхүүн, хүнсний нэмэлтүүд, биологийн идэвхит нэмэлт хүнс, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн зэрэг зарчмын ойлголт, GMP, HACCP зэрэг орчин үеийн чанарын тогтолцоонуудын талаар заалт огт

тусгагдаагүй байна.

“Хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад хяналт тавьж оролцох төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэх ёстой ХХААЯ, ЭМЯ-ны үүрэг тодорхойгүй, дутуу, дулимаг болсон байна. Эрүүл ахуй, чанарын аюулгүй байдлыг хангах асуудлыг аль ч байгууллагад хариуцуулалгүй эзэнгүйдүүлж, үйлдвэр худалдаа, мэргэжлийн хяналтын байгууллага, СХҮТ-ийг чиг үүрэг, оролцоог тодорхойлоогүй, бүтээгдэхүүнд тавих чанарын шаардлага, шошгожуулалтын талаар дурьдагдаагүй байна.

“Амьтан, ургамлын хорио цээрийн хяналт шалгалтын тухайн хууль”-иар импортоор оруулж буй хүнсний бүтээгдэхүүнийг хянах шалгах асуудлыг зохицуулдаг бөгөөд манай улсын хилийн мэргэжлийн хяналтын албад баримтлан ажилладаг гол хууль эрх зүйн акт юм. Гэтэл энэ хуулинд хувь хүн, иргэд хүнсний бүтээгдэхүүн оруулж ирэхэд дээд тоо хэмжээний хязгаарыг тодорхой заагаагүй учраас хүнсний ганзагын наймааг хязгаарлах хууль эрхзүйн үндэсгүй болж байна. Өөрөөр хэлбэл, манай хуулиудад тухайн төрлийн харилцааг бүхэлд нь зохицуулах олон талын оролцоог анхаардаггүй, зөвхөн холбогдох төрийн төв байгууллагуудын чиг үүрэг, хэрэгжүүлэх төрийн салбар бүтцийг зааж өгөхөөр хязгаарладаг нь учир дутагдалтай байна.

Гэтэл 2007 онд батлагдсан “Хувиргасан амьд организмын тухай” хуулиар дэлхий дахинаа улам бүр өсөн нэмэгдэж буй шилжмэл гентэй хүнсний бүтээгдэхүүнийг Байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагаас зохих биоаюулгүй байдлын үнэлгээ гарсаны үндсэн дээр зөвшөөрөл олон улсын хилээр нэвтрүүлэхээр заагджээ. Энэ нь урьдчилсан хяналтын тогтолцооны нэг элемент мөн бөгөөд учир нь хүнсний бүтээгдэхүүнийг хилээр оруулж ирэхээсээ өмнө тодорхой хэмжээний хяналт, шинжилгээнд хамруулах зарчим хэрэгжиж байгаагийн жишээ юм.

Ийм шаардлага тавих нь зүйтэй бөгөөд ард иргэдээ био - аюулаас хамгаалах эхний алхмууд хийгдэж байна хэмээн сайшааж байгаа ч манайд одоогийн байдлаар хүнсний бүтээгдэхүүний чанарыг баталгаажуулах асуудлыг дагнан хариуцсан тодорхой бүтэц, байгууллага байхгүй учраас (FDA шиг) зөвшөөрөл олгох процесс улам хүндрэл бэрхшээлтэй, чирэгдэл хүнд сурталтай болох вий гэсэн болгоомжлол төрж байна.

Хүнсний хэрэгцээний дийлэнхи хувийг импортоор хангаж байгаа манайх шиг улс хүнсний импортод чанд хяналт тавьж иргэдээ хүнсний гаралтай элдэв эрсдлээс хамгаалахын зэрэгцээ мөн хүнс импортлох үйл явцыг чирэгдэл багатай, аж ахуйн нэгжүүдийн сонирхлыг татахуйц байдлаар зохион байгуулахгүй бол хүнсний хомсдол нүүрлэх аюултай.

Импортын урьдчилсан хяналтын тогтолцоог институтчилах замаар хүнсний чанарын баталгааг хангах нь Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай, Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай, Ариун цэврийн тухай хуулиудад импортын хүнсний бүтээгдэхүүний стандарт тогтоох, тохирлын баталгаа олгох, ариун цэвэр эрүүл ахуйн хяналтыг УМХГ, хил гүний мэргэжлийн хяналтын байгууллагууд хэрэгжүүлэхээр заасан боловч тогтоосон стандартын дагуу шинжилгээ үнэлгээ гаргах лаборатори байхгүй (техникийн хүчин чадал сул, хүний нөөц хангалтгүй) нөхцөлд тунхаглалын шинжтэй хууль батлаад хэрэгжилт хангагдахгүйд хүрч байна. Тиймээс бодит нөхцөл, хүчин чадалдаа нийцсэн бодлого барих шаардлагатай байгаа бөгөөд анхнаасаа хэрэгжихгүй нь тодорхой хууль баталснаар аливаа хуулийг хэрэгжүүлэхгүй байж болох хандлага, нийгмийн сэтгэлгээг даамжруулах муу талтай.

Стандартчилал, чанарын баталгаажуулалтын тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 11 -д стандартчилал, баталгаажуулалтын төв байгууллага нь аж ахуйн нэгж, байгууллагын захиалга, гэрээний дагуу төлбөртэй ажил, үйлчилгээ, сургалт явуулах, улсын

стандартыг хэвлэн борлуулах гэж заасан нь СХҮТ -ийг төрийн үйлчилгээг үзүүлэх нэгж бус ашгийн төлөө ажиллахыг дэмжсэн утгатай заалт байна. Улмаар СХҮТ нь стандартуудыг таниулан сурталчлах боломжгүй, харин зарж борлуулах үүрэг хүлээсэн байгууллага болсон байна.

b) Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтэнд хийсэн хяналт шинжилгээ, үнэлгээ⁷⁹

Судалгааны явцад эрх зүйн баримт бичгүүдийг боловсруулахдаа эрдэмтэн, доктор, мэргэжлийн экспертүүдийн санал, зөвлөмж, шүүмжлэл гаргасаар байхад тусгалаа олж чадахгүй, салбарын баримт бичгүүдээ сайн судлаж уялдуулаагүй байгаа нь анзаарагдсан бөгөөд дахиад л үр ашиг муутай, өнөөгийн хэрэгцээ шаардлагаа хангахгүй, давхардсан, нэг нь нөгөөгөө үгүйсгэсэн, хянаж үнэлэх боломж хомс баримт бичиг боловсруулагдах үндсийг бүрдүүлж байна.

Асуудлын гол нь хүнсний аюулгүй байдлын асуудлыг цогцоор шийдэхийн тулд эрх зүйн баримт бичгүүдийг боловсруулахдаа энэ салбарын гол эрдэмтдийн шинжлэх ухаанаар батлагдсан мэдээлэлд тулгуурлан, олон улсын гэрээ конвенцэд нэгдэн орсон зорилтоо шингээсэн, хүнсний үндсэн тулгуур зарчмуудыг мөрдлөг болгон бодлогын баримт бичиг боловсруулах шаардлага байна.

Хүнс Хөдөө аж ахуйн салбарт хүнсний аюулгүй байдлыг хангах, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд чиглэлээр олон хөтөлбөр хэрэгжиж байдгийн нэг нь “Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” /2006/ хөтөлбөр юм. Эл хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд ХХААЯ -ны хяналт шинжилгээ үнэлгээний хэлтэс 2009 онд дүн шинжилгээ хийснийг энд дам авч хэрэглэв. (Хүснэгт 2.)

Хүснэгт 2.

Шалгуур үзүүлэлт	Төлөвлөсөн	Гүйцэтгэл	Хувь
• Баталгаажсан экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний нэр төрлийн тоо	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Үйлдвэрлэсэн хэмжээ, тонн	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэгч үйлдвэрийн тооны өсөлт, хувиар	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Хөрөнгө оруулалтын хэмжээний өсөлт, хувиар	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Экспортод гаргасан бүтээг-дэхүүний нэр төрлийн тоо	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Экспортод гаргасан бүтээгдэхүүний хэмжээ, сая төг	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Зах зээлийн гарцын тоо	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-
• Эко-маркет сүлжээний тоо	Төлөвлөөгүй	бий болоогүй	-
• Шинээр бий болсон ажлын байрны тоо	Төлөвлөөгүй	байхгүй	-

ХХААЯ -нд хэрэгжиж буй ихэнхи хөтөлбөрүүд хэрэгжих явцдаа замхарч, хэлбэр нэрээ сольж дахин санхүүжилт авч байгаа нь хөтөлбөрүүдийн боловсруулалтын чанар муу, төлөвлөлт, тайлагналт хоёрыг ямар ч уялдаагүй баталсан, тухайн үеийн эдийн засгийн

⁷⁹ <http://www.mofa.gov.mn/>

уналт, байгаль цаг уурын эрсдлийг тооцоогүй, талуудын хамтын ажиллагаа, ажлын уялдаа холбоо муу байгаа нь сөргөөр нөлөөлжээ. Өөрөөр хэлбэл, хүнсний чанар, аюулгүй байдлыг бодлогоор ханган хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий яам, газрууд бодлогын хэрэгжилтийг ихээхэн анхаарч байгаа мэт боловч үйл ажиллагаа нь үр дүн муутай, ажил үүрэг нь олон газар давхардсан ... зэрэг асуудал байсаар байна.

V. “Экологийн цэвэр хүнс” –ийг дэмжиж буй НҮБ –ийн дэмжлэг, гадаад дотоодын зарим туршлага

Байгалийн цэвэр хүнс, хүнсний бүтээгдэхүүнийг дэмжих асуудлыг хүнсний баталгаат байдлыг хангах ерөнхий агуулгын хүрээнд авч үзэж, энэ чиглэлд улс орнууд ихээхэн анхаарч байна. Хоол тэжээлийн дутагдалтай хүмүүсийн тоо дэлхийн хэмжээнд 1 тэрбум хол давжээ. Улс орон бүр дотооддоо болон бүс нутгийн түвшинд төрөл бүрийн арга хэмжээ авч байгаа ч үр дүн төдийлөн сайн биш байгаа нь ч харагддаг. Хүнсний баталгаат байдал нь зөвхөн бүс нутагт ч биш дэлхий нийтийн өмнө тулгамдаж буй асуудлуудын нэгд тооцогдох болсоор удаж байна.

Олон улсын түвшинд НҮБ -ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Бан Ги Мүн –ий ахалсан ажлын хэсэг байгуулагдсан бөгөөд тэрхүү ажлын хэсэг дэлхийн нийтийн хүнсний баталгаат байдлыг хангах хөтөлбөр боловсруулж, түүнийхээ хэрэгжилтийг нь хангах талаар ажилладаг. Ази номхон далайн бүсийн хүрээнд л гэхэд хүнс, хөдөө аж ахуйн чиглэлээр ажилладаг хүрээлэн, асуудал эрхэлсэн хороо ... гэх мэт байгууллага бодлогын түвшинд ажиллаж байна. НҮБ –ын ХХАА –н байгууллага дэлхийн 80 гаран оронд олон тодорхой төсөл хэлэгжүүлж байгаа ба эдгээр орны тоонд манай улс багтдаг.

Экологийн цэвэр хүнс, хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөхиүлэх эрх зүйн орчин, дүрэм журмын уялдаа холбоо, тэдгээрийн хэрэгжилт хангалтгүйгээс манайд, нийлүүлэгчдийн “тулгасан” стандартыг хүлээн зөвшөөрөхөөс өөр аргагүй болдог “гарцгүй” байдлаас болон бүтээгдэхүүн нэгбүрчлэн шалгаад байх хүний нөөц, техникийн боломж хүрэлцээгүйгээс, мөн түүнчлэн бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааны буруу хандлага ажиллагаанаас шалтгаалан зах зээлд шаардлага хангахгүй хүнсний бүтээгдэхүүний эзлэх хувийн жин буурахгүй байгаа юм.

Монгол Улсын Засгийн газар НҮБ –ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллагын дэмжлэгтэйгээр “Хүнсний баталгаат байдал” үндэсний хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлж байна. Хөтөлбөр нь Засгийн газрын урт болон дунд хугацааны бодлого зорилтод суурилсан, дотроо дөрвөн чиглэлтэй. Тэдгээр нь:

- 1) Хүнс үйлдвэрлэх, хүнсний аюулгүй байдлыг хангахад шаардлагатай эрхзүйн орчныг бүрдүүлэх;
- 2) Газар тариалангийн болон мал аж ахуйн үйлдвэрлэлээ нэмэгдүүлж хүнсний хангамжийг дээшлүүлэх;
- 3) Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлыг хангах;
- 4) Хоол хүнсний тэжээллэг чанарыг нэмэгдүүлэх;

НҮБ –тай хамтарч ажиллаж байгаа тухайн улс орны төр засгаас Үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх төсөв санхүүг нь шийдэж өгөх учиртай. Монголын Засгийн газрын эл хөтөлбөр 2009–2012, 2012–2016 онд хоёр үе шаттай хэрэгжинэ. Хөтөлбөрт хүнсний баталгаат байдлыг хангахтай холбогдсон олон чиглэл, салбарыг хамарсан тодорхой дэд төслүүд бий бөгөөд тэдгээрийн хэрэгжилтээс гарах үр дүн тодорхойлсон болохоор, эл байдал нь мөн салбарт хандивлагчид, олон улсын байгууллагуудтай хамтын ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд чухал түлхэц болно гэж үздэг.

а. АНУ –ын мал аж ахуйн хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл

АНУ мал аж ахуйн хүнсний бүтээгдэхүүн салбараас үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийг хэрхэн зах зээлд борлуулах вэ гэдэгт бодолгоо чиглүүлж байна. Энэ нь цаад утгаараа хэрэглэгч, үйлдвэрлэгчийн аль алиныг нь хамгаалсан бодлого болдог ажээ. АНУ -д үндсэндээ дллорхи 3 төрлийн бодлогыг сүү үйлдвэрлэлийг дэмжих, тус үйлдвэрлэлийг авч үлдэх зорилгоор авч хэрэгжүүлж байна.

1. Хил, гаалийн бодлого;
2. Төв болон мужийн засгийн газраас гаргадаг сүүний зах зээлийн захиалга;
3. Сүүний үнийг дэмжих хөтөлбөр;

Сүү, сүүн бүтээгдэхүүний импорт, экспортыг зохицуулах бодлого ордог байна. Импортын татварыг өндөр тогтоох нь дотоодын сүү, сүүн бүтээгдэхүүний үнийг өндөр байлгах бололцоо олгодог бөгөөд АНУ-д нийт сүү, сүүн бүтээгдэхүүний 6 хувийг импортын бүтээгдэхүүнээр хангадаг ажээ.

Өөрийн орны зах зээлийг хамгаалахын тулд импортын сүү, сүүн бүтээгдэхүүний хэмжээнд хязгаарлалт тавихаас гадна экспортыг дэмжсэн татаасыг өгдөг байна. Үүний гол зорилго нь өөрийн оронд бий болсон илүүдэл бүтээгдэхүүнийг гадагш гаргах явдал ажээ. Төв болон мужийн засгийн газраас гаргадаг сүүний зах зээлийн захиалгын систем нь Америк улсад борлуулах нийт сүүний захиалганд үндэслэн сүүний үнийг тогтвортой барих бодлого байдаг. Үүнд сүүг чанарын хувьд нь ангилаад шингэн чигээр нь зарах сүүний үнийг өндөр байлгах замаар аж ахуйгаас гарч буй сүүний дундаж үнийг өндөр барих явдал юм.

Энэ систем нь мөн сүү боловсруулагчдаас фермерүүдэд төлөх сүүний үнийн доод хэмжээг тогтоож өгдөг. Энэхүү системийн бас нэгэн давуу тал нь шингэн сүүний үнийг өндөр байлгаснаар фермерүүдийн сүү үйлдвэрлэх сонирхолыг төрүүлдэг байна. Сүүний үнийг дэмжих бодлого нь гол төлөв сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд зориулсан сүү үйлдвэрлэдэг фермерүүдийн тус сүүний үнийг өндөр байлгахад чиглэгддэг.

Дээрхи бодлогын хэрэгсэлээс ялгаатай тал нь гэвэл тус бодлогын хэрэгсэлээр дамжуулан уух шингэн сүүний үнийг өндөр байлгадаг бол энэхүү бодлогын хэрэгсэлээр дамжуулан сүүн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх сүүний үнийг өндөр барьдаг байна. Ингэхийн тулд үйлдвэрлэсэн сүүн бүтээгдэхүүнийг Засгийн газар жилийн тодорхой хугацаанд худалдаж авдаг юм байна. Харин хөдөөгийн хөгжлийг дэмжих зорилгоор:

- a) Хөдөө аж ахуйн салбарын бүтэц, зохион байгуулалтыг сайжруулах, өрсөлдөөнийг дэмжих;
- b) Байгаль, орчны үйлчилгээ, тодорхой хэсгүүдэд газрын менежментийг сайжруулах;
- c) Хөдөөгийн хөгжлийн хамрах хүрээг тэлэх;

Бодлогын хүрээнд фермерүүдийн амьдралын түвшинг дээшлүүлэх, аж ахуйнуудыг шинэчлэн сайжруулах, бүтцийн өөрчлөлтийг дэмжих гэх мэт арга хэмжээнүүд ордог байна. Үүнд:

- Мэргэжилийн сургалтанд хамруулах, залуу фермерүүдийг дэмжих,
- Үйлдвэрлэлээ бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт хийх,
- Бүтээгдэхүүнийг боловсруулах болон зах зээлд гаргах сүлжээг сайжруулах,
- Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэгчдийн бүлгүүдийг дэмжих,
- Нэмүү өртөг бий болгох боломжтой болон чанартай бүтээгдэхүүнүүийн үйлдвэрлэлийг дэмжих,
- Бүтээгдэхүүнийг газар зүйн гарал үүслээр нь танил болгох;

АНУ -д нийт бэлчээрийн газрын 50 -иас илүү хувь нь хувийн өмчинд байдаг байна. Энэ нь мал аж ахуйн фермерүүдэд удаан хугацаанд оршин тогтнох баталгаа болдог төдийгүй зээлийн барьцааны хамгийн чухал хэрэгсэл юм байна.

b. БНХАУ -ын аюулгүй хүнсний зэрэглэл

Ямар нэг бохирдолгүй, хүнсний аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан, тэжээллэг чанар болон бусад шинжээрээ хүний эрүүл хооллоход шаардлагатай бүх болзлыг хангасан хүнсний бүтээгдэхүүнээ хятадууд **“ногоон хүнс” гэдэг.**

Ногоон хүнс нэршил нь, нэг талаас экологийн цэвэр ... гэсэн утга санааг илэрхийлэх “байгалийн өнгө” -ийг заах бөгөөд нөгөө талаас хүний шимт хоол тэжээл гэсэн утгаа давхар илэрхийлсэн тухайн орны “экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” –ий томъёолол юм. “Ногоон” - тодотголыг авахын тулд тэнд ямар ямар онцгой шаардлага тавигддаг, энэ нь худалдааны бусад тэмдэгтүүдээс чухам юугаараа ялгаатай талаар товч дурьдвал:

- Тусгай чанарын стандартад тэнцсэн байх; (Green Food standart)
- Чанарын онцгой баталгаатай байх; Энэ нь зөвхөн үйлдвэрлэл болон худалдааны байгууллагаас гадна дээд түвшний хяналтын байгууллагын давхар давхар баталгаатай байхыг хэлдэг байна.
- Ийм “тэмдэг” –ийг эзэмшигч нь зөвхөн уг тэмдэгт бүтээгдэхүүнийг борлуулах эрх эдлэхээс хэтрэхгүй, өөрөөр хэлбэл, ногоон тэмдгийг ашиглах эрхээр байнга хангагдахгүй.

Ногоон хүнсний сав баглаан дээр “ногоон хүнс” гэсэн дармал бичиг наагдах бөгөөд ард нь сертификатын дугаар тавигдана. Мөн хувийн дугаар, сериалын дугаар нь шошго болон уутан дээрхтэйгээ таарч байх ёстой.

Ногоон хүнсний тусгай стандарт нь дараахи онцлог шаардлагыг хангана. Үүнд:

- Түүхий эд бэлтгэсэн газар нь ногоон хүнс бэлтгэх экологийн стандартад тэнцсэн орчинтой байх; Үүнийг үндэсний ХАА -н газраас батлана.
- Үйлдвэрлэлийн бүх процесс - тариалангийн технологи, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн технологи, загас үржүүлэг ... зэрэг нь мөн, үндэсний ХАА -н газраас баталсан журмын дагуу явагдсан байх ёстой.
- Бүтээгдэхүүн нь чанарын тусгай стандартад нийцсэн байх;
- Хаяг, шошго, чимэглэл нь үндэсний тэмдэгтийн стандартаар хийгдсэн, ногоон хүнсэнд зориулан батлагдсан загвартай байх.

Ногоон хүнс нь дотроо АА буюу А гэсэн 2 түвшинтэй.

- I түвшний буюу АА ангиллын бүтээгдэхүүн нь гарал үүслийн хувьд экологийн цэвэр орчинд бэлтгэгдсэн байна;
- Ямар ч химийн нэгдэл хэрэглээгүй буюу эсвэл бордоо, хүнсний нэмэлт органик нэгдлүүд нь байгаль орчин болон хүний эрүүл мэндэд хор нөлөө үзүүлэхгүйг нь батласан загвартай байна;
- Органик бордоо, ногоон бордуур, ээлжлэн тариалант ... зэрэг шилдэг аргуудыг зөв хослуулсан байх шаардлагатай байдаг аж.

Харин, А зэрэглэлт хүнс нь гарал үүслийн хувьд дээрхтэй адил шаардлага тавигдахаас гадна түүхий эд бэлтгэлээс авхуулаад бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх хүртэл бүх шат дамжлага нь хатуу тогтоосон горимын дагуу явагдах ба бүтээгдэхүүний чанар нь ногоон хүнсний стандартыг шууд хангах ёстой. Энд химийн ямарч нэгдэл хэрэглэгдэхгүй.

Дашрамд тэмдэглэхэд, байгалийн цэвэр бүтээгдэхүүн буюу экологийн стандартад нийцсэн хүнсний бүтээгдэхүүн худалдаж авч байгаа гэдэгт итгэлтэй байхыг ногоон шошгоор баталгаажуулдаг жишиг зөвхөн хятадад төдийгүй Европын зах зээлд нэвтрээд олон жил болж байна. Монголд Засгийн газрын бус байгууллагуудын оролцоо санаачилгаар, бусдын жишгийг даган “ногоон шошго” төсөл хэрэгжиж байна. Мөн түүнчлэн, “ногоон эдийн засаг” гэдэг өргөн ойлголтын цаана аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагын үйл ажиллагаа, айл өрхийн амьдралын хэрэглээ ... эд бүгд уялдуулах тухайн чиглэлд уялдуулан нэгтгэх том санаа давхар явж байдаг.

Монголд, 3 жилийн өмнөөс “гурван Ц” буюу “цэвэр үйлдвэрлэл, цэвэр байгаль, цэвэр хүнс” гэсэн уриалга хөдөлгөөнийг эхлэл санаачилгын байгууллагуудаас дэвшүүлэн ... энэ хүрээнд хүрээ цараа багатай ч зарим ажлууд хийгдэж байна. Цэвэр үйлдвэрлэлийн энэ зарчим мэдлэгийг бий болгож, ухамсарыг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэгтэй гэж үзнэ. Зөвхөн экологид ээлтэй байх бус, үүний цаана зардал хэмнэх учраас эдийн засгийн үр ашиг бий болох юм.

Монгол бол экологийн цэвэршил сайтай цөөн орны тоонд багтдаг. Монголын био, эко бүтээгдэхүүнийг дэлхийн зах зээлд таниулах зорилгоор байгалийн гаралтай био, органик бүтээгдэхүүнд нарийн тогтоосон шалгуурын үндсэн дээр ногоон зураасан код болон “Made in Organic Mongolia” шошгыг МҮХАҮТанхим олгож байна. “Made in Organic Mongolia” шошго байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүнд олгогдох ба “экологийн органик цэвэр бүтээгдэхүүн” -ий монгол брэндийн нэрийн хуудас болж өгдөг.

с. Чили улсын жимсний үйлдвэрлэлийн туршлага⁸⁰

Чили нь дэлхийн хамгийн их жимс экспортлогч таван орны нэг юм. Чилийн Фанадасиан институцийн ажиллаж байгаа туршлагагы авч үзье. Засгийн газрын “Агропекуари Хяналт”-ын тэтгэлэгийн хөтөлбөрөөр дамжуулан Чилийн Эдийн засгийн хөгжлийн Агентлаг жимсний үйлвэрлэлийг хөгжүүлэх үндэсний төлөвлөгөө боловсруулсан.

Эхний шатанд, төрөл бүрийн жимсний сортуудын хүйтэнд хэр тэсвэртэйг тогтоох суурь судалгаа хийсэн байна. Энэхүү Хөгжлийн төлөвлөгөөний хүрээнд, жимсний төвүүдийг (хайрцаглах, сонголт хийх, хөргүүлийн ... г. м.) байгуулсан байна. Энэ нь Чилийн жимсний кластер гэж нэрлэгдэх тэр бүтэцийг бий болгожээ.

Хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн үйлчилгээний агентлаг экспортлогчдийн бүтээгдэхүүнд чанарын шалгалт хийх үйлчилгээг зогсоож, ариун цэврийн шалгалтад илүү анхаарч эхэлсэн. Фундасион Чили өөрийн Чанарын шалгалтын хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлж эхэлсэн ба гол зорилго нь нэг төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлтийг бууруулах, тухайн үеийн экспортын чанарын шаардлагыг хангах явдал байсан. Фундасион Чили экспортод нийлүүлж байгаа нийт бүтээгдэхүүний 30 орчим хувьд чанарын шалгалт хийж эхэлсэн. Фундасион Чили ургац хураан авсаны дараа жимсийг муутгахгүй байх талаар техник тусламж үзүүлэх хөтөлбөр гаргаж ажилласан.

Копефрут болон Чилийн бусад экспортлогчид өөрсдийн бүтээгдэхүүний чанарын стандартыг импортлогч талтай байгуулсан хэлэлцээрийн дагуу, импортлогч орны эрүүл ахуйн шаардлагад нийцүүлэн тогтоож байсан. Гэхдээ энэ бүхэнд олон улсын зах зээлд очихоор ачигдсан жимсний даатгалын асуудал тавигдсан.

Экспортын үйл ажиллагаа эхлэж байх үед даатгалын компаниуд жимсний тээвэрлэлтийг даатгалд хамруулах эрсдлийг хүлээхээс зайлсхийж, импортын жимс нь импортлогч орны эрүүл ахуйн шаардлагыг хангахгүйн улмаас буцаагдаж болзошгүй гэж болгоомжилж байсан. Фундасион Чили гарал үүслийн чанарын сертификат олгож, тээвэрлэлтийн

⁸⁰ Дэлхийн банк, “Чили улсын жимсний үйлдвэрлэлийн туршлага” сэдэвт зөвлөгөөний материал, Чили, Сантьяго, 2010;

горимыг “бүрэн нөхцөлөөр” хангах болсоноор даатгалын компаниуд эрсдлийн даатгалыг боломжийн үнээр хийж эхэлсэн. Энэ утгаар, Фундасион Чили нь Кофефрутын үйл ажиллагааг дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн. 80 -аад оны дунд үеэс 90 -ээд оны эхэн үе хүртэл хоршооллын шинэ жимсэнд чанарын баталгаа гарган өгч байсан.

Фундасион Чили нь киви жимсний чанарт үнэлгээ хийж “бүрэн нөхцлийн” аюулгүй байдлыг хангасан гэсэн баталгаа гарган лацдаж өгдөг байсан. Тиймээс Кофефрут өөрийн Буин, Кенкиви, Курисо төвүүдэд чанарын шалгалт хийдэг болсон. Кофефрут өөрийн алим, усан үзэмний талбайд Фундасион Чилийг чанарын шалгалт хийх бүрэн эрхийг олгон итгэл хүлээлгэсэн байна. Үүнээс гадна, сан Кофефрутын боловсруулсан бүтээгдэхүүнд, гол нь алим, лийрийн жүүсний чанарын шалгалтыг худалдан авагчийн тавьсан техникийн шаардлагын хэмжээнд хийж, баталгаа гаргадаг болсон. Чанарын асуудалд ийнхүү анхаарал тавихын зэрэгцээ, Кофефрут нь ургац хураах, хураалтын дараагийн үеийн үйл ажиллагаанд байнгын хяналт тавьж ажиллаж, экспортын жимсний чанарыг сайжруулах арга хэмжээ авсан; г. м.

***

Дүгнэлт

1. Аливаа улс орон “байгалийн цэвэр хүнсний бүтээгдэхүүн” –ийг дэмжсэн тусгай бие даасан хуультай байх ба болох нь тэргүүн зэргийн тэмүүлэх зорилт биш гэж үзэж байна. Монгол орны онцлог, давуу талаа түшиглэн олон улсын болон үндэсний стандартын шаардлагад нийцсэн, өрсөлдөх чадвар бүхий экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг дэмжин хөгжүүлж, улмаар “экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” -ий монгол брэндийг бий болгож гадаад, дотоодын зах зээлд гарган сурталчилж, эдийн засгийн шинэ чадавхи бий болгох сэдэл зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газар 2006 онд “Экологийн цэвэр бүтээгдэхүүн” хөтөлбөр баталсан нь эдүгээ хэрэгжилтийн шатандаа явж байгааг дурдах нь зөв болов уу.

Харин, хамгийн гол асуудал бол манай хувьд, хүнсний бодлогын стратегиа зөв тодорхойлж, хэрэгжиж байгаа нэр зүүсэн бодит үр дүнгээ төдийлэн өгөхгүй байгаа дотоод, гадаадын **олон хөтөлбөр төслийг нэгдсэн стратегийн хүрээнд цогцоор нь эргэн харж шинэчлэх**, тэдгээрийг хооронд нь харилцан уялдуулах шаардлагатай байна.

Ингэхийн тулд, үндэсний аюулгүй байдлын бүрэлдэхүүн хэсэг болсон “хүнсний асуудал” –ыг бодлогын хүрээнд бүхэлд нь хариуцсан Хүнсний бодлогын үндэсний зөвлөл байгуулан, улс орны хүнсний хангамж, хүрэлцээ, бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн аюулгүй байдлын стратеги, үйл ажиллагааг хариуцуулан ажиллуулах нь, ялангуяа, монголын нийгмийн хөгжлийн хөгжлийн өнөөгийн шатанд чухал ач холбогдолтой гэж үзнэ.

2. Хүнсний бүтээгдэхүүн зөвхөн дутагддаг гэсэн үзэл ойлголтод тулгуурласан хүнсний менежментийн өнөөгийн арга барилаас салж, хүний “хүнсний эрх” –ийг хангах стратеги, ялангуяа эх орны нөөцийг чадамгай ашиглан “хүнс үйлдвэрлэх” ерөнхий ярианаас хүнс, хөдөө аж ахуйн цогцолборыг хөгжүүлэх, иргэн, өрх бүр хүнсний хэрэгцээгээ хангахад хүрэлцэхүйц орлоготой болох, хүнсний дотоодын үйлдвэрлэлт, импорт ба экспортын зохистой харьцааг тогтоох ... зэргээр стратегийн асуудлуудад гол анхаарлаа төвлөрүүлэх шаардлагатай болжээ.
3. Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн шаардлагыг хангах үндсэн арга зам нь төрийн зүгээс хянаж, шалгахад бус, харин үйлдвэрлэгч, нийлүүлэгчийн хариуцлагыг дээшлүүлэх, хэрэглэгчийн мэдлэг, боловсролыг хөгжүүлэх, тэднийг үнэн зөв мэдээллээр хангаж, жинхэнэ “хаан” -аар өргөмжлөн ажиллахад оршиж

байдгийг зах зээлийн арвин туршлагатай орнуудын жишээ харуулж байна.

Энэ нь зах зээлийн өрсөлдөөнд амжилттай оролцохын тулд үйлдвэрлэгч, нийлүүлэгч юуны өмнө бүтээгдэхүүнийхээ чанар, аюулгүй байдлыг эрхэмлэх, харин хэрэглэгч өөрийн эрүүл мэндэд зөвхөн эрсдэлгүй байгаад зогсохгүй, харин бүр, ач тустай бүтээгдэхүүнийг сонгон хэрэглэх зарчмын хэрэгжилтийг хангана гэсэн үг юм. Ийм учраас хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн хариуцлагыг юуны өмнө үйлдвэрлэгч, нийлүүлэгч хүлээдэг, харин хэрэглэгч өөрөө хянадаг тогтолцоо тал бүрээр хөхиүлэн дэмжих шаардлагатай байна.

4. Хүнсний тухай, Ариун цэврийн тухай, Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай ... зэрэг хуулиудыг шинэчилж, шинээр Хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, аюулгүй байдлын тухай, Шилжмэл ген бүхий хүнсний түүхий эд, бүтээгдэхүүний бүртгэл хяналтын тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний магадлан шинжилгээний лабораторийн тухай, Хүнсний бүтээгдэхүүний импорт, экспортын тухай ... зэрэг хуулиудыг баиалж гаргах шаардлагатай гэж үзэж байна. Эрх зүйн энэ мэт тухайлсан зарим зохицуулалтаар хүнсний үйлдвэр, мал аж ахуй, газар тариалангийн аж ахуйн нэгж, худалдаа, тээвэр, үйлчилгээний хүрээнд хүнсний бүтээгдэхүүний чанар, эрүүл ахуйн аюулгүй байдлыг хангах харилцаа, үүрэг, хариуцлагын нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлэх боломжтой.
5. Монгол хүний хүнс хоолонд биологийн идэвхит ямар хүчин зүйл нэн чухал байгааг бид тогтоож чадаагүй байгаагаас гадаадын мэргэжилтнүүдийн зөвлөмжөөр давс йоджуулах, гурил төмөржүүлэх зэрэг хүнсний бүтээгдэхүүнийг механик аргаар баяжуулахад анхаарч, харин биотехнологи, биохими, хальсан шүүлт, цахилгаан соронзон, гэрлийн долгион ашиглах зэрэг технологи дэвшлийг нэвтрүүлж, монгол хүний эрүүл мэндийг дэмжих, хамгаалах үйлчлэл бүхий хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх бодлого орхигдож байна.

Энэ байдал нь “эмчилгээ, сувиллын бүтээгдэхүүн” нэрийн дор чанар, эрүүл ахуй, гарал үүслийн баталгаагүй, хуурамч, дуураймал барааг эх орны зах зээлд их хэмжээгээр борлуулах бололцоо олгож, хүний эрүүл мэндэд хохирол учруулах нөхцөл үүсгэж байна.

6. Гадаадын олон орны жишгээр хүнсний технологи, хооллолт зүйн шинжлэх ухааныг хурдацтай хөгжүүлэхэд төр засаг анхаармаар байна. Хүнсний үйлдвэрлэлийн технологийг хүний эрүүл мэндийг дэмжих, хамгаалах зорилгын дор хөгжүүлбэл хүнсний асуудлыг цогц утгаар нь шийдвэрлэх боломж бүрдэнэ.
7. Цаашид хөдөө аж ахуйн зарим нэр төрлийн, ялангуяа экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлийг эдийн засгийн арга - хөшүүргээр бодитойгоор дэмжиж, мал аж ахуй, газар тариалангийн салбарын шилдэг үйлдвэрлэгчлийг урамшуулах, тэдэнд зээлийн хүүгийн хөнгөлөлт үзүүлэх ... хүнсний бүтээгдэхүүний импортыг тарифын бодлогоор зохицуулах асуудлыг судалж шийдвэрлэж байх нь зүйтэй юм.
8. Дэлхий нийтэд эрчимжсэн мал аж ахуйгаас эргээд татгалзах чиг хандлага ажиглагдах шинжтэй болж ирж байгаа юм байна. Эрчимжсэн мал аж ахуйд мал амьтныг хэт бордож, янз бүрийн нэмэлт тэжээлээр тэжээдэг, хэрэглэгч түүнээс дамаар хордох явдал элбэгшиж байгаа ажээ. Тиймээс, монголчууд бид бэлчээрийн уламжлалт аж ахуйгаас татгалзах чиглэлийн аливаа санал санаачлагад болгоомжтой, ул суурьтай судалгаа тооцоотой, хандах нь зүйтэй байна.

***

Ашигласан материал

1. Монгол улсын Засгийн газар, “Малын тэжээл” хөтөлбөр;
2. Монгол Улсын Хүнс, хөдөө аж ахуйн яам “Эрчимжсэн аргаар үхэр хонины мах үйлдвэрлэлийг дэмжих” хөтөлбөр;
3. Монгол Улсын Засгийн газар, “Сүү” үндэсний хөтөлбөр;
4. Монгол улсын Засгийн газар, “Эрчимжсэн мал аж ахуйн хөгжлийг дэмжих” хөтөлбөр;
5. Монгол улсын Засгийн газар, “Нийслэлд мал аж ахуй эрхлэх талаар баримтлах бодлого” хөтөлбөр;
6. Монгол улсын Засгийн газар, “Хүнсний хангамж, аюулгүй байдал, хоол тэжээл” үндэсний хөтөлбөр;
7. “МАН, Газар тариалан хосолсон аж ахуйг хөгжүүлэх экстейншиний тогтолцоог бэхжүүлэх” төслийн баримт бичиг;
8. Монгол Улсын Хүнсний тухай хууль;
9. Хулдорж, Б., Монгол улсын 21 дүгээр зууны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр, УБ., 1999;
10. Хүнс, хөдөө аж ахуйн яам, Азийн хөгжлийн банк, “Хөдөө аж ахуйн салбарт баримтлах стратеги: 2006 - 2015”, УБ., 2007;
11. Б. Арвинбаяр, “Хүнсний чанарын баталгааг хангах нь” (Бодлогын судалгааны тайлан),. УБ., 2007;
12. Ө. Батсайхан, “Хүнсний хангамжийн сайжруулахад эрчимжсэн мал аж ахуйн үүрэг”, УБ., 2007;
13. <http://www.forum.mn>, [Д-р., проф. Л. Дамдинсүрэн (Sc.D), “Хүнсний аюулгүй байдлын менежментийн асуудалд” 2007.06.20];
14. <http://www.mofa.gov.mn/>, [ХХААЯ-ны хяналт шинжилгээ үнэлгээний хэлтсийн үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтэнд хийсэн дүн шинжилгээ, 2009 оны жилийн эцсийн байдлаар];
15. <http://www.importsafety.gov/report/strategicframework/index.html#conclusion> FDA-Food protection plan 2007;

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН